

Žydų paveldas ir gamta

Žydų religinėje tradicijoje ir kasdienoje tautai svarbių istorinių įvykių prisiminimas kaip imperatyvas yra tampriai persipynęs su pagarbiu ir tausojančiu santykiu su supančia aplinka – gamta, teikiančia vietą gyventi ir veikti, maistą ar akiai ir širdžiai mielus reginius. Padėka ir pagarba, santūrumas naudojantis gamtos ištekliams ir teikiamais malonumais yra natūrali, suvokiama kaip vieno Dievo Kūrinio – žemės, gamtos – sąveika su Kitu – žmogumi, judėjumi. Šis išskirtinis santykis itin gerai matyti judaizmo praktikoje, – religingam žydai yra įprasta kartoti palaiminimus aukštinant Kūrėjo išmintį ir dosnumą, tuo pačiu dėkojant už teikiamą naudą ir malonumus, patiriamus Jo sukurtame pasaulyje. Tam tikri palaiminimai tariami kiekvieną kartą kai žydas, būdamas gamtoje, išvysta ar išgirsta ką nors įstabaus, neįtikėtino, itin gražaus ir nuostabaus. Be gamtos reiškinių ir reginių, kuriuos visus numatyti būtų sudėtinga, judaizme yra išskirti tie, kurie neabejotinai turi įtakos ar atkreipia visų dėmesį – tai pavasari žydintys medžiai, vaivorykštė, žemės drebjimas ar audra, matant išskirtinio grožio augalus ar gyvūnus ir pan. Judaizmo tradicijas formavę autoritetai net yra aptarę, kaip palaiminimus reikėtų pasakyti tuomet, kai dėmesį atkreipia trumpalaikis gamtos reiškinys, pavyzdžiui, krintanti žvaigždė ar žaibas, o jo matymo akimirka yra per trumpa palaiminimui ištarti. Gerėjimosi ir stebėjimosi gamta ir jos reiškiniais, o kai kada ir baimės išraiška yra bendražmogiška, tad neatsitiktinai sinagogų interjeruose ir puošyboje ar macevose (nuo hebr. maceva – žydų antkapis) kapinėse gausu ne tik gamtos motyvų, bet ir simbolių, kurių prasmę nesunku nuspėti net ir nesigiliant į judaizmą – ją vienodai interpretuotų skirtingos Lietuvos tautos (pavyzdžiui, lūžusio medžio simbolis). Sinagogų puošyboje ir macevose jungiasi religinė semantika ir liaudiški vaizdiniai, būtent pastariesiems yra būdingi lokalūs, žydų gyvenamose vietose paplitę siužetai ir jų prasmės arba nesudėtingas niekada gyvai nematytos, bet mielos ir įsivaizduojamos Jeruzalės, jos egzotikos perteikimas. Net keleto judėjų švenčių metu tradiciškai sinagogos puošiamos gėlėmis ir žolynais.

Svarbiausia ir vienintelė kassavaitinė šventė – Šabas (hebr. Šabat – atsisakymas nuo darbų) – remiasi priesaku bent vieną dieną palikti gamtą ir aplinką nepakitusia, be žmogaus veiklos, be kūrimo. Jos šventimas yra grindžiamas biblijiniu siužetu apie per šešias dienas Pasaulį sukūrusį Aukščiausiąjį, septintąją dieną paskyrusį poilsui. Šabo dienos principas judaizme yra pritaikytas ir augmenijai bei dirbamai žemei – tai vadinamieji Šabo metai, kuomet kas šešerius metus arimai neužsėjami, paliekami “ilsėtis”, dirvonuoti, nenurenkamas tuometis vaismedžių derlius. Gamtos ciklo pokyčiai yra vienas iš kai kurių judėjų metinių švenčių komponentų, net jei nėra specialiai skirtos, dalies švenčių laikas sutampa su žemės ūkio darbų pradžia ar pabaiga (pavyzdžiui, Chanuka sutampa su alyvuogių rinkimo pabaiga, Pesach – su žemės ūkio darbų pradžia, Šavuot – su vasaros derliumi). Roš Hašana (Naujieji metai) primena Pasaulio ir Žmogaus, kuriam ir yra prisakyta švesti šventes, sukūrimą; vienas iš šios šventės būtinų atributų – obuolys, simbolizuojantis metų cikliškumą. Lietuvoje Lietuvoje itin savitai atrodo tradiciškai rudenį švenčiama Sukot šventė, kurios pradžia simboliškai siejama su lietingojo sezono pradžia Izraelyje. Šios šventės skirtos džiaugtis viskuo, kas auga žemėje, ir žymint žemės ūkio darbų pabaigą apeigose ir ritualuose naudojami Izraelio žemei būdingi augalai, simbolizuojantys ryšį su gamta (palmės šakelė, mirta, gluosnis). Tu bišvatas yra vienintelė šventė, kuri pradžioje buvo siejama su žemdirbyste, o žydams pasklidus diasporoje ja yra įprasminamas valstybės netekusios bendruomenės ryšys su Izraelio gamta. Diasporoje šią dieną valgomi dažniausiai Izraelyje auginti džiovinti vaisiai, o šiandienos Izraelyje – tai medžių sodinimo diena. Nors iki XX a. vidurio daugelyje Europos valstybių buvo gajus stereotipinis įsivaizdavimas, kad žydai nutolę nuo žemės ūkio, nemoka ir nelinkę dirbti žemės, tačiau judaizmo švenčių tradicijos, susiklostęs religija grindžiamas santykis su gamta, o ir reali istorija rodo ką kita. Žemdirbiais buvo ne tik Biblijiniai žydai ar Izraelio žemės žydai, net jei nuo viduramžių dėl Europos visuomenių diegtų apribojimų žydai negalėjo tiesiogiai naudotis žemės naudmenomis, ryšys su gamta ir supančia aplinka išliko. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žydų teisinės ir socialinės padėties išskirtinumu lyginant su kitomis Europos valstybėmis buvo galimybė turėti žemės nuosavybę, žydai administravo bajorų dvarus, rūpinosi žemės ūkio produkcijos realizavimu. XIX a. Rusijos imperijoje dėl socialinių aplinkybių ėmė klostytis naujas reiškinys – žydų žemdirbių kaimai, jų būta ir Lietuvoje (iki šių dienų yra puikiai išlikęs žydų žemdirbių kaimas Degsnė).

Šiųmetės Europos žydų kultūros dienos yra puiki galimybė suprasti žydų (visuomenėje dažnai skirtų kaip “kiti” ar “svetimi”) santykio su gamta savitumus ir palyginti su mums įprastomis emocijomis ir išpūdziais naudojantis gamtos teikiamais ištekliams ar stebintis jos grožiu. Skirtumų, matyt, daug nerastume. Vienas svarbiausių jų būtų daugeliui žydų būdingas dviejų Tėvynių (tos, kurioje užaugta ir gyvenama – Lietuvos, ir tos, kuri ilgą laiką tik įsivaizduota ir mitologizuota – Izraelio žemės) ir jų gamtovaizdžio savitumų pojūtis, o neretai ir lyginimas. Lietuvos žydų rašytojai, poetai, dailininkai savo kūriniuose piešė ir apdainavo jiems gerai pažįstamą, jų kasdienę aplinką kuriančią Lietuvos gamtą, dažnai matydami ir pabrėždami tuos pačius gamtos savitumus ir simbolines prasmes kaip lietuvių kūrėjai. Tarpukario Dusetų žydų vaikai, įtakoti sionistinių idėjų, bet tuo pačiu gerai pažinę lietuvių kultūrą ir perėmę nemažai jos elementų, populiarią Maironio sukurtą lietuvių tautinę dainą tapusią „Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka” perdainuodavo savaip – „Kur bėga Jordanas, kur Kišonas teka, tai mūsų tėvynė, graži Palestina”*. Lietuvos gamta tapo nostalgijos, ilgesio ir palyginimo objektu ne vienam iš čia kilusiam žydai, lietuviškos tikrovės ilgėjosi XX a. trečiajame dešimtmetyje į Palestiną emigravęs poetas Dovydas Kamzonas (1907-1980):

*„Aš buvau apimtas ilgesio žemės, kurioje nebuvo kedrų, kalnų, dykumos, plačių horizontų; žemės, kurioje ežerai ir upės drėkinamos liūčių, kurios laukuose ganosi galvijai ir žąsys; žemės dengiamos mišku, medžių, slepiančių paslaptis, kur gyvena lapė ir vilkas; žemės su mėlynomis akimis, tikėjimu ir dainavimu, kopytėlėmis pakelėse; žemės slyvų ir obuolių, beržų ir lazdynų giraičių; žemės, derlingos žiedų ir laukų bei pievų kvapo; žemės, puoselėjusios mano vaikystę – jos upėse aš žvejojau, nuo jos medžių skyniau alyvas, jos soduose – aguonų sėklas; žemės, išpaustos mano širdyje: liūdesio dvasia ir pievų tylą.” (poema „Lietuva”, Nitzanim, Kaunas, 1939, p.340)***

Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė

*Zalkin Mordechai „Ant žodžių tilto”: žydų susitikimas su lietuvių kultūra tarpukario Lietuvoje – Abipusis pažinimas: lietuvių ir žydų kultūriniai saitai, sud. J. Verbickienė, specialusis „Lietuvos istorijos studijų leidinys” (t.8), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p.67

**Ten pat., p. 63.